

Ігор МЕЛЬНИК

ПРОБЛЕМИ ВІДРОДЖЕННЯ ТОВАРИСТВА “ПРОСВІТА” В УКРАЇНІ

Знищена більшовицьким режимом в 1939 р. в Західній Україні, а ще раніше у Великій Україні, “Просвіта” продовжувала жити, незважаючи на все. Не лише як інституція в цивілізованих країнах Заходу серед українських поселень, але й як духовна категорія у нас, у псевдокомуністичному суспільстві. Саме тому в період стагнації цього суспільства, коли визріли сприятливі умови, вдалося так швидко створити масову національну громадсько-політичну організацію, найближчу за духом до “Просвіти”.

13 червня 1988 р. у Львові утворилося Товариство рідної мови ім. Тараса Шевченка, яке швидко поширилося по всій Україні та в лютому 1989 р. стало всеукраїнським Товариством української мови ім. Т. Шевченка.

П’ять років його діяльності можна умовно розділити на три періоди:

Перший закінчився весною 1990 р., коли Товариство після періоду інтенсивного зросту, зумовленого, в основному, потенціалом довоєнної “Просвіти”, закладеним за 70 років органічної праці для народу під чужим пануванням, після перемоги національно-демократичних сил на виборах у деяких регіонах України відрядило своїх найактивніших діячів до депутатського корпусу, до новоутворених партій та організацій, на урядові посади, взявши на себе частину відповідальності, принаймні моральної, за все, що з того часу почала робити влада. Частина тієї відповідальності лежить і на нашому Товаристві, яке не має, практично, жодного впливу на діяльність владних структур.

Другий етап, який закінчився у грудні 1991 р., в часі якого кожний місяць змінював ситуацію, ставив нові завдання в діяльності для досягнення найвищої мети – здобуття політичної незалежності. Вже тоді виявилися перші ознаки спаду у діяльності Товариства, але велика мета ще об’єднувала більшість громади. Саме тоді й стали вичерпуватися рештки потенційної енергії матірної “Просвіти” та ентузіазму української діаспори.

Третій етап, який ми переживаємо донині, характеризується, в першу чергу, незвичною для совіцької ментальності економічною ситуацією перехідного періоду від псевдокомуністичного до цивілізованого стану суспільства з усіма притаманними йому ознаками: спадом політичної активності, низькою ефективністю владних структур, процесом гіпердиференціації політичних партій і громадських організацій.

Як і матірня “Просвіта” за сім десятиліть, сучасне Товариство також працює вже за своїм п’ятим Статутом, останню редакцію якого прийнято 5 грудня 1993 р. IV з’їздом Всеукраїнської “Просвіти”.

До основних напрямків діяльності нашого Товариства сьогодні належать: впровадження державного статусу української мови – це збір та аналіз інформації про стан впровадження Закону “Про мови в Україні” на підприємствах, в організаціях та установах; створення рекомендацій і вимог до органів влади та адміністрації з цих питань; координаційна і методична допомога в укладанні словників, довідників, poradників, їх публікація та поширення; широка лекційна та пропагандистська робота з питань культури мовлення, активний опір процесам русифікації та латинізації, які особливо агресивно виявляють себе в останній час на вулицях наших міст, на сторінках видань, у кіно та на телеекранах; і, звичайно, не без нашої допомоги, наукове обґрунтування неспроможності всіх тих теорій про двомовність, які перманентно витягають на денне світло реаніматори імперії.

Десятки подібних функцій стоять за кожним з інших напрямків діяльності Товариства: чи це культурно-просвітницька робота у Збройних силах, чи спроби просвітньо-економічного усвідомлення, недавно ситого подачками совітської влади, розбещеного безініціативністю, не навченого вирішувати долю суспільства, чи необхідність розбудови державної свідомості громадян або співпраця з українськими громадами за межами нашої держави, особливо на Сході. А ще видавнича діяльність та поширення преси і літератури, співпраця з установами освіти, закладами культури й іншими громадськими організаціями, робота серед молоді. І, звичайно, організаційна, фінансово-господарська діяльність також необхідні для нормального функціонування такої організації, як Товариство. Але, щоб бути сильною, дієвою структурою, важливим є вирішення низки суттєвих проблем, без розв’язання яких сучасна “Просвіта” перетвориться, в кращому випадку, в дискусійний клуб чи комерційне підприємство.

Якщо дивитися на взаємовідносини “Просвіти” і влади, то в різний час було по-різному: від співіснування з деякими елементами співпраці в період Австро-Угорської монархії чи міжвоєнної Чехо-Словаччини, через співіснування з спробами взаємовиключення в період польської окупації Галичини до цілковитого взаємовиключення при більшовицькому пануванні.

У незалежній Україні повинна бути співпраця. Деякі елементи цієї співпраці маємо, хоча б часткове фінансування Товариства за рахунок бюджету, чи інші форми матеріальної допомоги, за які, звичайно, вимагаються певні політичні компроміси. В різних регіонах України це виявляється по-різному, доходить навіть до парадоксів, коли колишній секретар обкому КПРС у Кіровограді дарує місцевому Товариству прекрасний будинок, а висуванці “Просвіти” на четвертому році своєї урядової діяльності так і не спромоглися забезпечити Товариству найелементарніших умов для існування у Львові, де “Просвіта” мусить тулитися в сутеринах, виділених ще комуністичною владою в 1989 р.

Звичайно, не можна вирішувати цю проблему побудовою своєї “держави” у державі, як це було в міжвоєнній Речі Посполитій, але і чекати подачок навіть від найукраїнськшої влади “Просвіта” не може, бо задушно ніхто нічого не дає. Лише з сильною громадсько-політичною структурою змушена рахуватися будь-яка влада.

З цього випливає проблема економічних підвалин діяльності Товариства в уже згадуваній “державі в державі”. Ними були, в першу чергу, приватна власність переважної більшості членів “Просвіти” та активна господарська організаторська

робота, що створила потужні структури: “Центросоюз”, “Маслосоюз”, “Дністер” та багато інших. Саме таким шляхом повинна рухатися теперішня “Просвіта”. Але для досягнення солідної економічної основи необхідно вирішити ще одну проблему – поєднання професіоналізму працівників керівних органів і виконавчих структур “Просвіти” з самодіяльною ініціативою десятків тисяч членів Товариства.

Наразі “Просвіті” ще не вдалося створити повноцінної заміни сотням активістів, що “проскочили” в 1989–1990 рр. крізь Товариство до крісел депутатів різних рангів, до урядових посад, до власної комерційної діяльності. А фахівців з налагодження роботи громадської організації в нас так ніколи і не було, ніхто з нас не вчився того ніколи, а треба було б. Компартія мала розгалужену систему освіти своїх функціонерів, і ця наука не пройшла для них намарно. Подивіться, як вміють вони пристосовуватися до будь-яких обставин, як використовують усі наші негаразди, як впливають на поверхню в політиці чи економіці.

До того ж подивимось, хто намагається розробити ідеологічні засади “Просвіти”, інших українських організацій. Це, в кращому випадку, інженери, журналісти, письменники, які часто не мають найелементарніших знань з філософії, політології, соціології, замінюючи їх сурогатом націонал-большевицьких гасел. Глянемо ще на одну проблему, нехтування якої розвалило вже не одну організацію, – оптимальне поєднання розумної централізації керівництва з демократичними засадами функціонування Товариства. Останній, IV Всеукраїнський з’їзд Товариства, та й майже усі теперішні форуми різних українських організацій, доводять до абсурду відомі будь-якому компартійному функціонеру маніпуляції: попередня селекція делегатів, підготовка бажаних виступів і ненадання слова “неугодним”, порушення регламенту та постійний цейтнот при вирішенні найважливіших організаційних питань, надмірне жонгливання ефективними гаслами і тихеньке проштовхування потрібних ухвал, коли вимучена фізично й морально аудиторія вже не спроможна ні на що реагувати. Подібні видовища відштовхують від Товариства порядних, тверезо мислячих людей.

Кілька слів про взаємну нетолерантність, яка роз’їдає усе наше суспільство і “Просвіту”. Поки Товариство у власному домі не подолає нав’язаного нам антагонізму між “східняками” та “західняками”, “греко-католиками” чи “православними”, “націоналістами” та “демократами”, провінціалами та мешканцями метрополій – доти не зможемо, принаймні частково, вирішити ці проблеми в усій Україні. “Просвіта” повинна стати стабілізуючим фактором у морі політичних пристрасстей, в якому може захлинутися наша незалежність.

Відомо про конфлікти між Іваном Франком та старшим поколінням просвітян, між Михайлом Галуцинським та націоналістичною молоддю. Чи маємо такі проблеми у теперішній “Просвіті”? Хотілось би мати, але, на жаль, їх майже не існує, бо середній вік членів Товариства близький до пенсійного. А це не перевага, а наша біда. Мусимо створити привабливу для будь-яких вікових категорій вертикальну структуру від дошкільного віку до почесних ветеранів, бо інакше чекає на Товариство природня смерть.

Знаємо імена видатних церковних ієрархів та скромних парафіяльних священиків, які своєю невтомною працею будували мережу просвітянських осередків, особливо у селах. А скільки зараз отців є членами Товариства? І чи знайдеться

зараз сільський осередок, в якому нараховується більше членів Товариства, ніж було їх до 1939 року? Українське село та українська Церква були головними опорами “Просвіти” та й усього національного життя. Я певний, що в кожному селі є не один потенційний організатор “Просвіти”, такий, як Юрій Подільчак із Зашкова (Жовківський р-н), чи Іван Бучківський з Градівки (Городоцький р-н). Ми мусимо їх відшукати та залучити до нашої роботи, особливо тепер, коли в нелегкій боротьбі з корумпованою колгоспною системою відроджується українське селянство.

Всіх проблем нашого Товариства не перелічити за час короткої доповіді, набагато важливіше знайти методи їх розв’язання, а ще важче знайти людей, які зможуть це зробити.

Не могу не згадати і такої дилеми, як “Просвіта” і Європа, висвітлити її намагались багато учасників нашої наукової конференції за два дні роботи. Від вирішення цієї проблеми залежить місце нашої держави в сучасному світі, якщо між тими категоріями ставити знак рівності або взаємовиключення. Роман Іваничук любить згадувати, що Україна 24 серпня 1991 року перенеслась з Азії до Європи. Але не ображаймо Азію з її древньою культурою та модерною динамічною економікою. Україна ж в кращому випадку перенеслась з зацофаної частини Азії на європейські загумінки, бо до справжньої Європи нам ще дуже далеко.

1993 р.